

مشخصه‌های موثر بر افزایش حس سرزندگی در محله قصرالدشت شیراز مستخرج از پایان‌نامه با موضوع طراحی مرکز تجمع محله ای با رویکرد افزایش حس سرزندگی در محله قصرالدشت شیراز

زهرا نادریان: دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مهندسی معماری موسسه آموزش عالی حافظ شیراز- نویسنده مسئول
z.naderian89@gmail.com

هیوا رحمانی: دکتری معماری- عضو هیئت علمی موسسه آموزش عالی حافظ شیراز، موسسه آموزش عالی حافظ شیراز
Rahmani.hiva@gmail.com

علی بامداد: دکتری حفاظت و مرمت از ابنیه تاریخی- استاد مدعو موسسه آموزش عالی حافظ شیراز، موسسه آموزش عالی حافظ شیراز
Libamdad@yahoo.com

چکیده:

مجموعه‌ای از فعالیت‌های فرهنگی و کالبدی براساس نیازها، فعالیت‌ها و رفتارهای ساکنین، شهر را تشکیل می‌دهد. برنامه‌ریزی شهری به دنبال ارتقای کیفیت زندگی ساکنان شهر و ساختن شهری مناسب برای زندگی (سرزندگی) است. محلات شهری به عنوان بستر زندگی اجتماعی و کوچکترین واحد تقسیمات شهری در ایجاد و خلق جاذبه‌های مکان جهت سکونت و سایر فعالیت‌ها مناسب هستند. در محله سرزنده، فضاهای عمومی ترغیب کننده افراد جهت حضور در محیط بوده و ساکنان از بودن در محیط بیرون از خانه احساس رضایت، راحتی و آسایش دارند. مرکز محله به مثابه قلب تپنده‌ای است که عناصر فرهنگی، تجاری، مذهبی و خدماتی را در خود جای داده و با وجود قابلیت‌ها و کیفیت‌های محیطی فرصت حضور ساکنین را فراهم می‌آورد، در نتیجه باعث ایجاد حس سرزندگی و تعلق و پیوند عاطفی میان ساکنین محله می‌شوند. هدف از این پژوهش؛ با توجه به نیازهای فرهنگی و اجتماعی ساکنین محله قصرالدشت شیراز، استخراج مشخصه‌های سرزندگی است که فرصت‌هایی را جهت حضور فعال ساکنین و زمینه‌های ارتقا حس سرزندگی و پویایی و همچنین افزایش هر چه بیشتر حس تعلق ساکنان به محله فراهم خواهد کرد. در این راستا روش تحقیق در این پژوهش کیفی و از نوع توصیفی-تحلیلی می‌باشد. جمع‌آوری داده‌ها از طریق مطالعات کتابخانه‌ای، مصاحبه، مشاهده و برداشت میدانی بوده است. در نتیجه مدل تحلیلی پژوهش که در واقع دربرگیرنده مدل کلی عوامل اثرگذار بر سرزندگی محلات می‌باشد، تدوین گردیده و در انتها مولفه‌هایی در راستای ارتقای سرزندگی محله قصرالدشت ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: فضای شهری- سرزندگی- مولفه‌ها- محله- قصرالدشت شیراز.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

رشد روز افزون صنعت و تکنولوژی در جوامع امروزی تغییراتی را در شیوه زندگی به همراه داشته است. این تغییرات از دو جنبه جسمی و روانی زندگی انسان‌ها را به چالش کشیده است. جوامع توسعه یافته برای تطبیق و هماهنگی با اینگونه تغییرات از چند دهه قبل به فکر افتاده و راه‌حل‌هایی ارائه و آزمایش کرده‌اند. در این میان توجه به آسایش روانی و جسمانی انسان حائز اهمیت است. امروزه یکی از مهم‌ترین دغدغه‌ها در طراحی فضاهای عمومی شهر، سرزنده بودن این مکان‌ها می‌باشد که باعث تداوم حضور شهروندان می‌شود. امروزه یکی از مهم‌ترین دغدغه‌ها در طراحی فضاهای عمومی شهر، سرزنده بودن این مکان‌ها می‌باشد که باعث تداوم حضور شهروندان می‌شود.

افراد در ساده‌ترین حالت نیازمند برقراری ارتباط، دیدن، شنیدن و صحبت کردن می‌باشند و از آنجا که فعالیت‌های انتخابی زمانی صورت می‌گیرد که تمایل به انجام آن وجود داشته باشد لذا می‌توان گفت که سرزندگی در فضا مخصوصاً فضاهای عمومی بسیار لازم و ضروری است. فضاهای عمومی رابطی بین افراد و فعالیت‌های گروهی است. حیات و زندگی فرد در میان جمع بودن است و آنچه به یک فضا زندگی می‌بخشد مردم و حضور فعال و پرشور و نشاط آن‌ها در فضا است. برای دست یافتن به شهری زنده و یا سرزندگی در محیط شهر، باید مکان‌ها و موقعیت‌هایی برای ایجاد تجربه‌های دوست‌داشتنی فراهم آورد. سرزندگی به حضور مدام، پویا و پررنگ مردم در سطح شهر با هدف انجام فعالیت‌های غیر اجباری اطلاق می‌شود. در حقیقت این ویژگی هنگامی دست‌یافتنی است که تعداد قابل ملاحظه‌ای از شهروندان در طیف سنی و جنسی مختلف در زمان‌های متفاوت در سطح شهر حضور فعال داشته باشند.

در این میان محلات به عنوان فضایی شهری، روزانه پذیرای خیل عظیمی از اقشار مختلف می‌باشد که بسته به نوع نیاز، ساعتی را در آن حضور دارند. محله قصرالدشت شیراز به عنوان یکی از قدیمی‌ترین محلات شیراز محسوب می‌شود. با شناسایی و تقویت عوامل موثر بر سرزندگی فضاهای شهری و بررسی آن در محله قصرالدشت سعی بر آن شده تا مشکلات در محدوده مورد نظر رفع شود.

پیشینه پژوهش

در حوزه فضاهای شهری و سرزندگی در فضاهای شهری و معماری، مدارک پژوهش‌ها و مطالعاتی کم و بیش صورت گرفته است؛ از این میان، کتاب پامیر (۲۰۰۷) در کتاب خلق یک مرکز شهری پر جنب و جوش، عوامل موثر بر یک مکان عمومی موفق و پر جنب و جوش؛ موقعیت مکان، پذیرا بودن جمع‌کشی از افراد، اندازه مکان، توجه به گنجایش برای تفریحات جمعی و رویدادها، برنامه ریزی مکان، ایجاد مغازه‌های خرده‌فروشی و کاربری‌های مرتبط با فعالیت خوردن، طرح مکان، توجه به ظرفیت فضا برای جذب و مطابقت با فعالیت‌ها معرفی می‌نماید. در پایان نامه با عنوان راهکارهای ارتقای حیات و سرزندگی در بافت‌های فرسوده منطقه ۱۲ تهران ناحیه ۲، به نگارش سرور خداپرست ساده‌لش در سال ۱۳۹۰ با توجه به اهمیت بافت فرسوده در شکل‌گیری تحولات فرهنگی و اجتماعی و تاریخی و هویت بخشی در جهت احیا مجدد و ایجاد فضای سرزنده و مثمر بیان می‌کند. در پایان‌نامه با عنوان بررسی راهکارهای کالبدی ارتقاء سرزندگی اجتماعی در منظر شهری (طراحی مجتمع تجاری و کالبد مرکز محله امامزاده یحیی در بافت شهر ساری) در سال ۱۳۹۲ به نگارش مهنوش سادات موسوی جباری به بررسی معیارها و عناصر کالبدی تأثیرگذار بر ارتقاء سرزندگی اجتماعی در عرصه عمومی شهری پرداخته است، نتایج حاصل از این پژوهش راهکارهایی جهت ارتقاء سرزندگی در عرصه عمومی می‌باشد. در پایان‌نامه با عنوان ارتقای حیات اجتماعی در بافت‌های تاریخی با رویکرد مبتنی بر بناهای میان‌افزا؛ نمونه موردی: طراحی مرکز محله در بافت تاریخی محله شهشهان اصفهان در سال ۱۳۹۵ به نگارش مریم مقدسی سینجانی به بررسی اهمیت جایگاه محلات در افزایش روابط مردم و بهبود کیفیت زندگی آنان پرداخته است و نهایتاً با ارایه اصول و اقداماتی به طراحی مرکز محله در بافت تاریخی پرداخته است. در میان مقالات ارائه شده، آتوسا مدیری و سعید بهبودیان با جگیران در مقاله‌ای با عنوان ارتقاء سرزندگی در فضاهای عمومی شهرهای جدید با رویکرد ساماندهی منظر شهری (مطالعه موردی شهر جدید گلپه‌هار) (۱۳۹۰) معیارهای تأثیرگذار در ارتقاء سرزندگی فضای عمومی زیبایی‌شناسی، خوانایی، فعالیت شبانه روزی، بهداشت، امنیت، مشارکت مردم، آسایش و نشاط، تنوع فضایی، حس تعلق به مکان می‌باشد. مریم خستو و نوید سعیدی رضوانی در مقاله خود بنام "عوامل موثر بر سرزندگی فضاهای شهری" (۱۳۸۹) بر این باورند که اگر شهر را به مانند یک موجود زنده فرض کنیم برای ادامه زندگی به سرزندگی و نشاط نیازمند است.

روش انجام پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی - تحلیلی و نوعی تحقیق کاربردی است. توصیف و شناخت معیارهای حس سرزندگی و عوامل افزایش و ایجاد آن در مرکز محله سبب توصیفی و نیز بررسی ارتباط بین عوامل مختلف سرزندگی با مرکز محله موجب تحلیلی بودن این پژوهش می‌شود. این پژوهش در زمره پژوهش‌های کیفی قرار دارد. ابزار گردآوری اطلاعات در این روش، مشاهده و حضور در فضاهای محله و صاحب‌عمیق با اهالی محله می‌باشد. مبانی مورد نیاز سرزندگی با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی فراهم می‌شود، در ادامه ارتباط میان سرزندگی و مرکز محله بررسی گشته و با استفاده از نتایج حاصله و تحلیل داده‌ها معیارهای نمود سرزندگی در محله استخراج می‌گردد. بنابراین روش جمع‌آوری داده‌ها مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی، پیمایش میدانی، مشاهده و تحلیل کیفی داده‌ها است.

فضاهای شهری

شهر به عنوان مکانی برای سکونت و زندگی اجتماعی انسان سابقه ای بس طولانی دارد. شهر را می‌توان نوعی سازمان‌یافتگی در فضا دانست که بستر مناسبی جهت فرهنگ سازی است (هدایت، ۱۳۹۱: ۷). شهر مجموعه‌ای فرهنگی - کالبدی است که بر اساس نیازها، فعالیت‌ها و رفتارهای ساکنین آن شکل گرفته است. انسان‌ها بسته به نیازهای فردی یا گروهی خود فعالیت کرده و الگوهای رفتاری خاص خود عرضه می‌کنند. شهر و فضاهای مختلف آن بستر یا ظرفی هستند برای این‌گونه اتفاقات، بالتبع فضاها و خصوصیات آن‌ها وابستگی شدیدی به نحوه فعالیت و الگوهای رفتاری استفاده‌کنندگان آن‌ها دارند (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۸۱). فضای شهری قسمتی از بافت شهری است که عموم مردم به آن دسترسی فیزیکی و بصری دارند و بستری است برای فعالیت‌های انسانی و برقراری تعاملات اجتماعی، در واقع صفحه‌ای است که داستان زندگی جمعی در آن گشوده می‌شود. فضاهای شهری در طول تاریخ بشر همواره عرصه اجرای کارکردهای اجتماعی بوده و بسیاری از فعالیت‌های وابسته به عرصه خصوصی مانند خانواده نیز به عرصه عمومی و فضاهای شهری سپرده شده است (لایق فرصت، ۱۳۹۵: ۴۲).

فضای کالبدی شهر به عنوان بستر و فرم فیزیکی جامعه از محتوی با جریان‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی شهر تاثیر می‌پذیرند و با سازمان‌دهی فضای فیزیکی بر آن تاثیر می‌گذارند. بخش‌هایی از شهر که در مالکیت عمومی باشند یا خصوصی ولی در دسترس عموم برای دیدن و لذت بردن باشد عرصه همگانی یا فضای شهری نامیده می‌شود که شامل خیابان‌ها، میدان‌ها، پارک‌ها، و زمین‌هایی است که همه‌ی مردم شبانه روز و به صورت آزاد و قانونی می‌توانند در آن حضور یابند (Cowan, 2005). در مفهومی عام، فضای شهری ارتباط متقابل میان روابط و رفتارهاست. یعنی ضمن آنکه محل هم‌جواری هویت‌های فردی است، در یک زندگی شهری خود به مثابه مهم‌ترین عامل احراز هویت بوده و بر رفتارها و روابط انسانی تاثیر می‌گذارد. علاوه بر این، به عنوان یک فضای عمومی محل حضور و حیات بخشی اندیشه‌ها و خواست‌های فردی و اجتماعی انسان‌هاست، یعنی مهم‌ترین مرکز ادراکات اشتراکی آدمی است و شاید به همین دلیل در توسعه انسانی جوامع نقش بسیار پر اهمیتی را دارا است.

سرزندگی

سرزندگی به حضور مدام، پویا و پررنگ مردم در سطح شهر با هدف انجام فعالیت‌های غیر اجباری اطلاق می‌شود. در حقیقت این ویژگی هنگامی دست‌یافتنی است که تعداد قابل ملاحظه‌ای از شهروندان در طیف سنی و جنسی مختلف در زمان‌های متفاوت در سطح شهر حضور فعال داشته باشند (صالحی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۹). در فرهنگ لغت معین واژه سرزنده "سر حال، شادمان و مسرور" معنا شده است (معین، ۱۳۶۳). نشریه اکونومیست (۲۰۱۱)، واژه livable را معادل با زیست‌پذیری و به معنای فرصت شغلی تعریف می‌کند. سرزندگی و زیست‌پذیری از لحاظ روح و معنا در کالبد شهر، ارتباط بسیار نزدیکی با کیفیت زندگی دارند. کیفیت زندگی مفهومی گسترده است که مواردی چون زندگی خوب، زندگی با ارزش، رضایت بخش و زندگی شاد را در برمی‌گیرد (Mc cret et al, 2006).

شاخصه‌های سرزندگی

آنچه از ویژگی‌های کالبدی که باعث خلق سرزندگی در مکان‌های عمومی می‌شود، شامل مواردی است که شرایط حضور افراد را در فضا فراهم می‌نماید و از طرفی هم باعث تسکین و آرامش فیزیکی در افراد می‌گردد و هم به لحاظ زیبایی‌شناسی آن‌ها را محفوظ می‌گرداند. در طول تاریخ بین زندگی اجتماعی افراد در شهرها و فضاهای شهری ارتباط نزدیکی وجود داشته است. برخی از عوامل سرزندگی در جدول شماره ۱ به آن اشاره شده است. با توجه به مشکلات اصلی بافت‌های هدف برنامه‌های بازآفرینی شهری به نظر می‌رسد که عوامل ارتقاء دهنده سرزندگی در وهله نخست می‌بایست با مشکلات و معضلات این بافت‌ها همخوانی و سازگاری داشته باشند و در جهت از بین بردن و بهبود آن گام بردارند؛ از اینرو با در نظر گرفتن عمده‌ترین مشکلات اینگونه از بافت‌ها، می‌توان عنوان کرد که معیارهای تنوع جاذبه، قابلیت دسترسی، آسایش، ایمنی و امنیت، زمان و بعد فعالیت‌ها، فعالیت‌های کنار خیابان، حمل و نقل، اختلاط کاربری‌ها عامل افزایش سرزندگی هستند (صداقتی و فارسی، ۱۳۹۵: ۲۳۰).

جدول ۱- مولفه‌های سرزندگی محلات شهری (ماخذ: صداقتی و فارسی، ۱۳۹۵: ۲۳۹)

ابعاد سرزندگی شهری	مولفه‌های اصلی	مولفه‌های فرعی
کیفیت‌های کالبدی	کیفیت‌های محیط‌های مصنوع	به‌کارگیری نماهای فعال شهری، تشویق در به‌کارگیری تمایزات کالبدی بین محلات، به‌کارگیری نشانه‌های ذهنی و عینی، راحتی محلات پیاده‌محور، ایجاد شبکه‌ی جذاب هم‌پیوندی که امکان استفاده از محورهای عمده فعالیت را برای مسیرهای تردد عابرین پیاده فراهم می‌کند، تنوع در طراحی جداره‌ها و کف‌سازی
	کیفیت‌های محیط‌های طبیعی	بهره‌گیری از عناصر طبیعی در خلق مراکز محله‌ای، خلاقیت و ابتکار در استفاده از مناظر و محیط طبیعی، سح بهداشت و سلامت (دفع آب‌های سطحی، کاهش آلودگی‌های محیط)
	کیفیت‌های محیط‌های عمومی (قطب‌های جاذب جمعیتی)	دارا بودن مراکز محله‌ای فعال و جاذب جمعیت، فضاهای عمومی یکپارچه شده همراه با کاربری‌های اصلی و ثانویه، دعوت‌کنندگی فضاها برای حضور بیشتر افراد، جذابیت‌های بصری فضاهای عمومی، پیوند و ارتباطات بین فضاهای عمومی، وجود تنوع و فرصت‌های گوناگون از قبیل فعالیت‌های هنری و سرگرمی در فضای شهری محلات، اطمینان از تداوم بصری و عملکردی، تأکید بر کیفیت بالای فضاهای عمومی از قبیل: پارک‌ها، میدانچه‌ها، گذرگاه‌های سرپوشیده تجاری (بازارچه‌ها) و فضاهای فرهنگی - هنری
کیفیت‌های کارکردی و عملکردی	کیفیت‌های دسترسی	دسترسی به خدمات آموزشی - بهداشتی، مراکز فرهنگی-هنری، تسهیلات گذران اوقات فراغت و خدمات محلی، سهولت دسترسی، اتصال شبکه‌ای قطب‌های جاذب و کیفیات بصری آنها، برقراری پیوندهای عملکردی از طریق اصلاح دسترسی‌ها، دسترسی به سیستم‌های حمل و نقل عمومی، مسیرهای مخصوص پیاده روی و دوچرخه سواری
	کیفیت‌های خدماتی	اختلاط کاربری‌ها، تنوع فعالیت‌ها و عملکردها، توازن فعالیت‌ها و توزیع و چیدمان اصولی آنها فعالیت‌های منظم و مداوم کاربری‌های تجاری و جاذب جمعیت در طول شبانه روز، وجود بازارهای موقت‌ها، سطح مبادلات و معاملات روزانه، وجود تمایزات کارکردی و عملکردی بین محلات
کیفیت‌های معنایی	کیفیت ادراکی-ذهنی	برقراری سطحی از پویایی‌های اجتماعی، میزان حجم استفاده‌کنندگان از معابر درون محله، آسایش (امنیت-هویت)، ایمنی خوانایی، مطلوبیت‌های محیطی و حس مکان (علاقه افراد به فضا)، پیوستگی اجتماعی قوی، ارتباطات مؤثر در برقراری تعاملات اجتماعی، روابط موزون، روحیه جمعی و غرور مدنی، دامنه وسیعی از شیوه‌های زندگی، خاطرات، سنت، جشن‌های اجتماعی، به‌حداکثر رساندن سهولت استفاده از محیط (راحتی)، مشارکت شهروندان، قابلیت محیط در پاسخ‌گویی به نیازهای تمام اقشار جامعه و گروه‌های سنی و جنسی

محلّه

از گذشته های دور، محلات مسکونی در شهرها، به عنوان سلول های حیات شهری دارای نقش مهمی در زندگی ساکنان آنها بوده اند و به عنوان یکی از کانون های خرد ملموس شکل گیری هویت های فرهنگی و تعلقات اجتماعی مطرح هستند (قاسمی و نگینی، ۱۳۸۹). برداشت ها و نگرش هایی که ناظر به مفهوم محلّه است بر روند، فرایند سرشت و سرنوشت شکل گیری و شکل دهی به محلّه در جامعه تأثیر بسزایی دارند. در ادامه به توصیف این مفهوم در حوزه های علمی مختلف پرداخته می شود. در جدول ۲ محلّه از حوزه های مختلف علوم به صورت خلاصه بررسی شده است:

جدول ۲- شناخت مفهوم محلّه براساس عناصر و مولفه های اصلی آن در حوزه های علمی مختلف (ماخذ: عبدالمی و همکاران، ۱۳۸۹)

مضامین مشترک	عناصر و مولفه های اصلی	حوزه های علمی
	دارا بودن همبستگی و روابط متقابل دارا بودن محدوده و حریم معین محلّه به عنوان واحد اجتماعی	جامعه شناسی شهری
	حوزه مسکونی در مقیاس کوچک افراد ساکن در یک حوزه مسکونی روابط میان ساکنان کیفیت روابط و تعاملات	علوم اجتماعی
	محدوده مشخص و معین در بافت شهر رویارویی و برخورد چهره به چهره تشریک مساعی برای مرتفع ساختن مسائل مشترک هدفمندی سکونت در موقعیت مکانی معین	جغرافیای شهری و اجتماعی
	بخش یا محدوده قابل شناسایی در شهر - هویت و موجودیت اقتصادی و اجتماعی پویا - توجه به معیارهای کالبدی و اجتماعی به صورت یکپارچه - محدوده شهری معین - دارا بودن ترکیب متوازی از فعالیت ها - دارا بودن مرکز معین - وجود ارتباطات اجتماعی در ظرف مکانی	برنامه ریزی شهری

محلّه به عنوان سکونت گاهی اجتماعی محل استقرار شهرنشینان بوده است. این واحد اجتماعی که رکن جامعه ایرانی محسوب می شد، ساختار کالبدی شهرهای ایران باستان را در قالبی متفاوت در ایران اسلامی به نمایش گذاشت. عوامل متعدد سیاسی اداری، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی موجب شکل گیری فضای کالبدی محلّه در شهر شده که از این میان، عوامل اجتماعی و فرهنگی به واسطه ارتباط مستقیم با خصایص اجتماعی و خصلت فرهنگ پروری محلّه از اهمیت خاصی برخوردارند (بحری مقدم و یوسفی فر، ۱۳۹۲: ۱۰۱). عدم توجه به ویژگی های خاص مکانی و فرهنگی و ارزش های بومی و محلی در فرآیندهای توسعه شهری منجر به یکنواختی سیما و ظاهر شهرها شده است و محلات شهری به عنوان مکان تبلور فرهنگ جایگاه و هویت خود را از دست داده و همچنین جذابیت های ناشی از تمایزات مکانی و فرهنگی در این راستا کم رنگ شده است (همان: ۱۰۳). نمودار ۱ کارکردهای اجتماعی و فرهنگی محلّه محلات را بیان می کند.

نمودار ۱- کارکردهای محلّه (ماخذ: نگارنده)

محلّه قصرالدشت شیراز

یکی از قدیمی ترین محلّه های شیراز که رد شمال غربی این شهر قرار دارد و در قدیم به مسجد بری هم شهرت داشته است، که دلیل آن وجود یک مسجد سنگی مربوط به قرن ششم هجری در این محلّه است که کتیبه های سنگی آن هنوز در مسجد رئیس احمدی قصرالدشت موجود است. اهالی قدیم شیراز این محلّه

را شربت خانه می‌نامیده‌اند که علت اطلاق این صفت باغ‌های میوه فراوان این محله است که در وسعتی بیش از ده‌ها هکتار در گستره شهر شیراز قرار دارد. در انتخاب نمونه موردی با توجه به شرایط اجتماعی و فرهنگی حائز اهمیت محله قصرالدشت شیراز و با توجه به این نکته که این محله، محل زندگی اقشار مختلف با سطح اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متنوع می‌باشد مورد ارزیابی و بیان مولفه‌های سرزندگی آن پرداخته شده است.

یافته‌های پژوهش

در مصاحبه با افراد ابتدا به بررسی و ارائه دیدگاه‌های ساکنین نسبت به محله پرداخته شد. مجموع نظرات ساکنین راجع به محله در قالب نقاط مثبت و منفی طبقه بندی شده است که در جدول شماره ۳ به آن اشاره شده است.

جدول ۳ - نقاط قوت و ضعف محله از نظر ساکنین (ماخذ: نگارنده)

نقاط قوت	نقاط ضعف
مشارکت اهالی در همه امور محله	کمبود امکانات تفریحی و فرهنگی
امنیت زیاد	کمبود پارک و فضای سبز
خوانایی محله	رفت و آمد زیاد در محور اصلی محله
دسترسی آسان به نیازهای خدماتی روزانه	بافت قدیمی و فرسوده
وجود اماکن مذهبی	کوچه های فرعی کم عرض و باریک
آرامش و آسایش محله	آلودگی در بافت قدیمی محله

بیشترین عاملی که به عقیده ساکنین در محله مشاهده می‌شود، مشارکت اهالی محله در رویدادهای محله است، امنیت محله نیز مورد دیگری بود توسط همه مصاحبه شوندگان به آن اشاره شد. کمبود پارک و فضای سبز عاملی بود که اهالی محله علی‌الخصوص جوانان به آن اشاره کردند. بیشتر مصاحبه شوندگان از خوانایی محله و خدمات ارائه شده و وجود حسینیه و شاهزاده محمد (برگزاری مراسم عاشورای سال ۹۷ در تصویر ۱ در مجاورت حسینیه) و همچنین مساجد متعدد احساس رضایت داشتند. بافت قدیم و فرسوده و نیز معابر و کوچه‌های کم عرض (تصویر ۲)، که پاسخگوی مناسبی برای ارائه خدمات نیست گلابه داشتند. وجود زباله در کوچه‌ها و همچنین متروکه شدن برخی از خانه‌ها و زمین‌ها که منجر به جمع شدن زباله در آن‌ها شده است، سبب نارضایتی عده‌ای اهالی شده است. کمبود مکان‌های فرهنگی و ورزشی که بیشتر جوانان و نوجوانان به آن اشاره کردند. با این وجود بیشتر افراد قدیمی و مسن ساکن در محله احساس رضایت و آرامش و آسایش زیاد نسبت به این مکان داشتند. عوامل ذکر شده بر اساس فراوانی اشاره به آن در نمودار ۲ نمایش داده شده است.

تصویر ۲- کوچه های کم عرض (ماخذ: نگارنده)

تصویر ۱- مراسم عاشورا ۱۳۹۷ (ماخذ: نگارنده)

نمودار ۲ - بررسی میزان نقاط قوت و ضعف از دیدگاه ساکنین (ماخذ: نگارنده)

بخش دوم مصاحبه؛ با توجه به هر کدام از معیارها، سوال‌ها در غالب گفت‌وگوی صمیمانه با ساکنین محله در میان گذاشته شد. در بررسی معیار اجتماعی امنیت، تعامل و مشارکت بین اهالی، حس تعلق به محله خصوصا در میان افراد مسن بالاترین میزان اهمیت از نگاه ساکنین داشتند. اقامت طولانی مدت، خاطرات مشترک، زندگی در کنار آشنایان، شناخت اهالی از هم، برگزاری مراسم مذهبی و آیینی و وجود اماکن مذهبی از دلایل افراد برای اثبات این موارد بود.

در میان شاخص‌های معیار دسترسی و اتصالات بیشترین عامل موثر دسترسی به خدمات جمعی است، طبق گفته ساکنین همه نیازهای روزانه و هفتگی ساکنین به راحتی محیا می‌شود و نیازی به مراجعه خارج از محله ندارند. در این میان فقدان فضایی جهت نشستن و گذران اوقات افراد محلی به شدت احساس می‌شود (تصویر ۳). وضعیت عابر پیاده نیز از وضعیت مناسبی برخوردار نیست و نیز کوچه‌های تنگ جهت تردد استفاده همزمان پیاده و سواره امکان پذیر نمی‌باشد و بعضاً در بسیاری از معابر بافت قدیم امکان تردد اتومبیل نیز وجود ندارد. تصویر ۴ وضعیت نامناسب پارک خودروها در میدان را نشان می‌دهد. از میان شاخص‌های کالبدی، ساکنین معتقد بودند با وجود از بین رفتن خانه‌های تاریخی و قدیمی و نیز ساخت و سازهای جدید، اما حضور امامزاده و مسجد جامع و نیز باغ‌های قصرالدشت، همچنان باعث حفظ هویت و خوانایی محله شده است.

تصویر ۴- پارک کردن ماشین‌ها در میدان (ماخذ: نگارنده)

تصویر ۳- عدم وجود فضای نشستن در اطراف میدان (ماخذ: نگارنده)

نتیجه‌گیری:

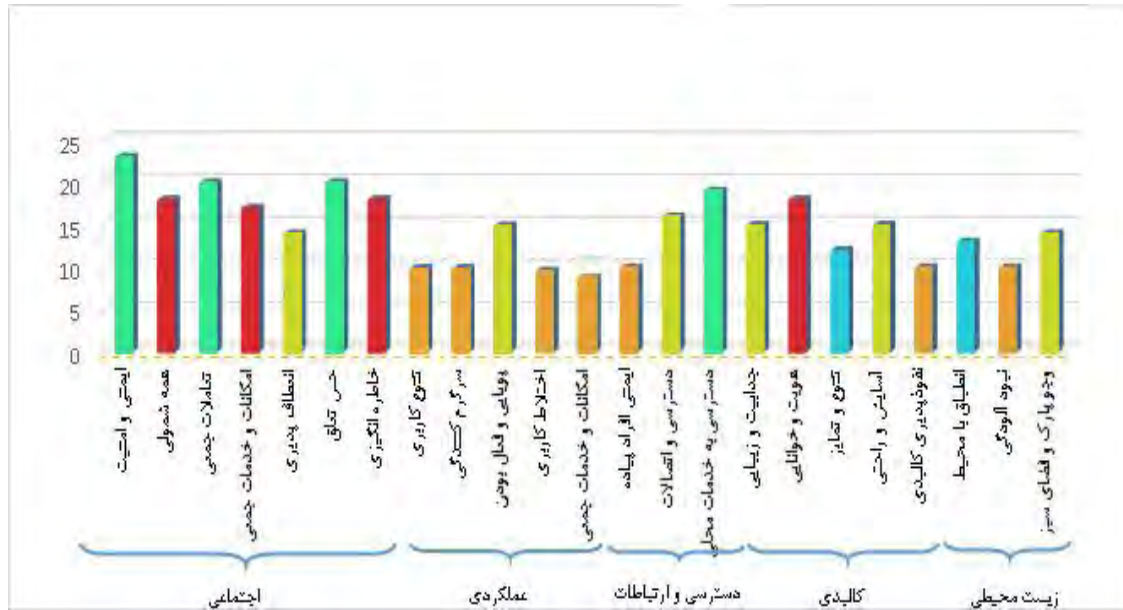
با توجه به آنچه بیان شد، حاکی از آن است که وجود انسان در فضا به عنوان معیار اصلی در بهبود کیفیت فضاهای شهری موثر است و نکته قابل توجه در رابطه با این موضوع آفرینش کیفیت‌هایی است که حضور فرد در محیط را تسهیل و به تناسب آن ترغیب نماید. سرزندگی به مفهوم تنوع فعالیت‌ها و استمرار جریان زندگی در محله و ایجاد حس تعلق و تناسب انسانی در کالبد محله و مرکز محله، به این نتیجه می‌رسیم که علاوه بر در نظر گرفتن مسائل کمی، باید بر مسائل کیفی طراحی اهمیت قائل شده و در عین حفظ شروط مکانی سرزنده اعم از پیاده مدار بودن و حضور عناصر شاخص، و در نظر گرفتن عوامل کالبدی به بهترین شکل، فضایی عمومی و همگانی در مجموعه به منظور تقویت تعاملات و مشارکت ساکنین در نظر گرفته شود و حضور و مشارکت افراد که شرط تحقق سرزندگی است با ایجاد امنیت به حد اعلا خود رساند و در این میان تامین شرایط مناسب زیستی و کاهش آلودگی‌های محیطی بسیار حائز اهمیت است. ترکیب همه عوامل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، روانشناختی و زیباشناسی به گونه‌ای که با عوامل محیطی و بستر مکان در یک راستا قرار گیرد؛ می‌تواند مجموعه‌ای با نشاط بوجود آورد که این نشاط به گفته سقراط دلیل بر خوشبختی افراد و در نهایت سرزندگی آن‌ها خواهد بود. مدل مفهومی سرزندگی در محله در نمودار شماره ۳ نشان داده شده است.

نمودار ۳- مدل مفهومی سرزندگی در محله (ماخذ نگارنده)

در میان شاخص‌های معیار دسترسی و اتصالات بیشترین عامل موثر دسترسی به خدمات جمعی است، طبق گفته ساکنین همه نیازهای روزانه و هفتگی ساکنین به راحتی محیا می‌شود و نیازی به مراجعه خارج از محله ندارند. وضعیت عابر پیاده نیز از وضعیت مناسبی برخوردار نیست و نیز کوچه‌های تنگ جهت تردد استفاده همزمان پیاده و سواره امکان پذیر نمی‌باشد و بعضاً در بسیاری از معابر بافت قدیم امکان تردد اتومبیل نیز وجود ندارد. از میان شاخص‌های کالبدی، ساکنین معتقد بودند با وجود از بین رفتن خانه‌های تاریخی و قدیمی و نیز ساخت و سازهای جدید، اما حضور امامزاده، مسجد جامع و نیز باغ‌های قصرالدشت، همچنان باعث حفظ هویت و خوانایی محله شده است.

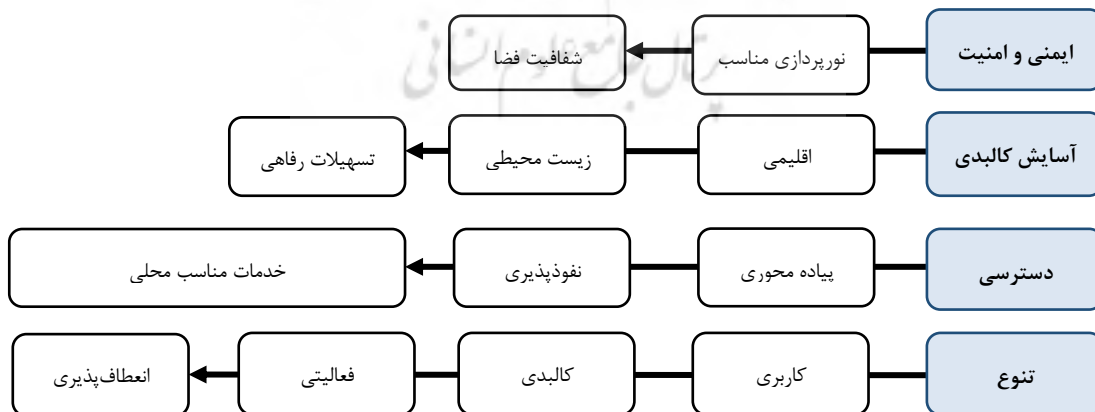
در بعد زیست محیطی ساکنین از آب‌وهوای بسیار مطلوب محله به دلیل وجود باغ‌های قصرالدشت احساس رضایت داشتند، اما آلودگی‌هایی که در محله بدلیل سختی در عبور و مرور و حمل زباله در بعضی از نقاط وجود دارد. نمودار ۴ میزان عوامل موثر بر سرزندگی از دیدگاه ساکنان را بیان می‌کند.

نمودار ۴- بررسی میزان عوامل موثر بر سرزندگی از دیدگاه ساکنین از طریق مصاحبه (ماخذ: نگارنده)

به طور خلاصه نتایج پژوهش میدانی بیان می‌دارد:

- با توجه به کم‌رنگ شدن هویت و ساختار قدیمی محله، احیای یافت محله و برگرداندن حس مکان در اولویت باید قرار گیرد.
 - ایجاد تنوع در کالبد، به جهت جلوگیری از تکرار و خسته‌شوندگی، ایجاد تنوع در کاربری‌ها و وجود کاربری‌های تجاری، فرهنگی، مسکونی، تفریحی، امکان ایجاد فعالیت به صورت گروهی و فردی و امکان حضور همه‌گروه‌های سنی.
 - با توجه به وجود امنیت نسبی در محله حفظ و بهبود این مولفه باید در نظر گرفته شود. نورپردازی مناسب فضا در شب، نقدپذیری در کالبد و شفافیت فضا می‌تواند به بهبود امنیت کمک شایانی می‌کند.
 - بیشترین میزان اجتماع‌پذیری در فضاهای بدون عملکرد و یا غیررسمی رخ می‌دهد. تعبیه فضای مناسب جهت گردهمایی و ایجاد تعامل بین ساکنین در بهبود سرزندگی محله می‌تواند تاثیر مثبت داشته باشد.
 - افراد اغلب در نزدیکترین فضا به فضای فعالیتی خود به تعامل با افراد و محیط می‌پردازند. بنابراین قرارگیری مرکز محله در نقطه‌ای که دسترسی برای تمامی ساکنین آسان باشد در اولویت است.
- با توجه به نتایج مصاحبه و مشاهدات انجام شده، و نیز مطابقت آن با پژوهش‌های انجام شده، می‌توان چهار عامل اساسی موثر (نمودار ۵) بر سرزندگی محله قصرالدشت ارائه داد.

نمودار ۵ - معیارهای موثر بر سرزندگی در محله قصرالدشت (ماخذ: نگارنده)

منابع:

- ۱- بحری مقدم، عباس و شهرام یوسفی. (۱۳۹۲). عوامل اجتماعی فرهنگی در شکل‌گیری محله در شهر ایرانی اسلامی و کارکردهای آن. مجله تاریخ و تمدن اسلامی دوفصلنامه دارای رتبه علمی - پژوهشی (علوم انسانی).
 - ۲- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۸۵). مبانی نظری و فرایند طراحی شهری، انتشارات شهیدی. تهران.
 - ۳- صالحی، اسماعیل؛ محمدرضا خسروی و علی احمدی. (۱۳۹۰). بررسی راهکارهای ارتقا سرزندگی در بافت‌های فرسوده (مطالعه موردی: محله جولان همدان)، مجله نقش پردازان، شماره ۳.
 - ۴- صداقتی، عاطفه و جواد فارسی. (۱۳۹۵). طیف سنجی سرزندگی در بافت‌ها و محلات شهری با تلفیق رویکردهای توسعه‌ی پایدار، رشد هوشمند و نوشهرگرایی و کاربرد مدل الکترون (نمونه‌ی موردی: محلات شهر مرودشت). مجله جغرافیا و توسعه شماره ۴۴، پاییز.
 - ۵- عبداللهی، مجید؛ مظفر صرافی و جمیله توکلی نیا. (۱۳۸۹). بررسی نظری مفهوم محله و بازتعریف آن با تاکید بر شرایط محله‌های شهری ایران، نشریه جغرافیای انسانی، تهران.
 - ۶- قاسمی، وحید و سمیه نگیینی. بررسی تاثیر بافت محلات بر هویت اجتماعی، با تاکید بر هویت محله‌ای در شهر اصفهان مطالعات و پژوهش‌های شهری منطقه ای. زمستان ۱۳۸۹، دوره ۲، شماره ۷، از صفحه ۱۱۳ تا ۱۳۶.
 - ۷- لایق فرصت، پرهام. (۱۳۹۵). پایان‌نامه کارشناسی شهرسازی، تدوین راهکارهای طراحی شهری در جهت ارتقای کیفیت فضاهای همگانی با تکیه به هنر همگان، استاد راهنما هاله السادات هادیان، موسسه آموزش عالی غیرانتفاعی طبری.
 - ۸- معین، محمد. (۱۳۶۳). فرهنگ فارسی (شش جلدی). تهران: مؤسسه انتشاراتی امیرکبیر.
 - ۹- هدایت، نسربین. (۱۳۹۱). پایان‌نامه کارشناسی ارشد معماری، طراحی مرکز محله با تاکید بر هویت بخشی معماری، استاد راهنما محمد علی‌آبادی و خلیل حاجی‌پور، دانشگاه هنر و معماری شیراز.
- 10- McCrea, R.; Shyy, T. K. & Stimson, R. (2006). What is the Strength of the Link between Objective? and Subjective Indicators of Urban Quality of Life. Journal Articles Refereed, Applied Research in Quality of Life, Spring Verlag, Vol.1: 77-96.
- 11- Cowan, R, 2005, The dictionary of the urbanism street, Britain, Wise Press:67

